

כּוּשֵׁר הַהֲרַתְעָה – מְשִׁימוֹת וּאֲפְשָׁרוֹת

מִרְכִּזֵּיּוֹתוֹ שֶׁל מִרְכִּיב הַהֲרַתְעָה בְּיִסְטוֹן הַלְּאֻמִּי שֶׁל יִשְׂרָאֵל

יִשְׂרָאֵל נִתְּוֶנָה מֵאִזְּ הַקְּמַתָּה בְּאִיּוֹם בַּעַל מִימָדִים קִיּוּמִיִּים וְנִיֻּצְבַּת מֹל נִיִּסְיוֹן מִתְּמִיד וּמִתְּמַשֵּׁךְ לִשְׁחִיקַת כּוּשֵׁר הָעֵמִידָה שֶׁלָּה בְּאֲמֻצְעִים אֲלִימִים וְאַחֲרִים. לְיִשְׂרָאֵל אֵין אֲלֵא סִיכּוּי קְלוּשׁ לְנִטְרַל אֶת הַמּוֹטִיבְצִיָּה הָעוֹיֶנֶת שֶׁל הַגּוֹרְמִים הָעֵרְבִיִּים הָעֵיקְרִיִּים הַמְּצִיבִים לְיִשְׂרָאֵל אִיּוּמִים וְאַתְגָּרִים אֱלֹהִים. הַסִּיכּוּי הַזֶּה קְלוּשׁ, בֵּין הֵיתֵר, מִשּׁוֹם שֶׁהַמּוֹטִיבְצִיָּה הַזֹּאת נְעוּצָה גַם בְּמִצּוֹקוֹת הִיסְטוֹרִיּוֹת וְתִרְבוּתִיּוֹת שֶׁמִּעֵבֵר לְתַחֲוֹם הַמְּדִינִי, מִשּׁוֹם שֶׁמְּדִינָה חֲפֻצָּת-חַיִּים אֵינָה יֹכֹלָה לְהִרְשׁוֹת לְעֻצְמָה לְרֻצּוֹת אֲפִילוֹ אֶת כָּל הַתְּבִיעוֹת הַמְּדִינִיּוֹת הַמוֹצְגוֹת לְיִשְׂרָאֵל בְּמוֹנַחִים אֲוֹלְטִימִטִּיבִיִּים וּמִשּׁוֹם שֶׁהַדִּינָאמִיקָה הַפְּנִימִית בְּעוֹלָם הָעֵרֶבִי כּוֹפֵה לְפַעֲמִים עַל מְנַהִיגִים וּמְדִינּוֹת לְפַעֲוֹל בְּדַרְכִּים רְדִיקְלִיּוֹת גַם כְּשֶׁאֵינִם רוֹצִים בְּכֵךְ.

כֹּאשֶׁר מוֹטְלוֹת מְגַבְלוֹת חֲמוּרוֹת כָּל כֵּךְ עַל הַיִּכּוֹלֶת לְפַעֲוֹל עַל מִרְכִּיבֵי הַמּוֹטִיבְצִיָּה, הוֹפְכַת הַהֲרַתְעָה לְגוֹרֵם הַמְּכַרֵּעַ בְּהַבְטַחַת שְׂרִידַתָּה וְרוּחַתָּה שֶׁל מְדִינַת יִשְׂרָאֵל: כֹּאשֶׁר לֹא נִיתֵן לְפִיִּס אֶת הָאוֹיֵב וְלְרֻצּוֹתוֹ בְּמַחִיר נִסְבֵּל כְּדֵי שִׁיטוּשׁ אֶת כּוּוֹנוֹתָיו, יֵשׁ הַכֵּרַח לְהַנִּיא אֹתוֹ בְּמִידַת הָאֲפֶשֶׁר מִמִּיּוּשׁן הַלֵּכָה לְמַעֲשֵׂה; יֵשׁ צוּרֵךְ לְהַנִּיא לְפַחוֹת מְשִׁימוֹשׁ בְּאֲמֻצְעִים הַמְּסוּכְנִים בְּיוֹתֵר הָעֵשׂוּיִים לְהִיּוֹת יַעִילִים בְּמִיּוּחַד לְצוּרֵךְ מִיּוּשׁ הַכּוּוֹנוֹת הָאֱלֹהִים. הַדֶּרֶךְ לְהַנִּיא אֹתוֹ מִכֵּךְ הֵיא לְהַצִּיב מְשׁוּוֹאֵת עֲלוֹת/תוֹעֵלַת מְרַתִּיעָה עַד כְּדֵי כֵךְ, שֶׁהַגּוֹרְמִים הָעֵרְבִיִּים הַנֶּאֱבָקִים בְּיִשְׂרָאֵל יִגִּיעוּ לְמַסְקָנָה שֶׁאֵין הֵם יֹכֹלִים לְעַמּוֹד בְּעֲלוּיּוֹת וְאוֹ לֹא יִצְלִיחוּ לְהַפִּיק אֶת הַתוֹעֵלַת הַמְּקוּוֹה מִן הַצַּעֲדִים שֶׁבָּהֶם הֵם שׁוֹקֵלִים לְעֲשׂוֹת שִׁימוּשׁ. אֶתְגֵּר הַרְתַּעַתִּי זֶה קֶשֶׁה בְּמִיּוּחַד לְיִשְׂרָאֵל, בְּשֶׁל פֶּעַר הַמְּשִׁאֲבִים הָעֻצּוֹם מֹל הָעוֹלָם הָעֵרֶבִי הַגְּדוֹל, הַמוֹצִיא מִלְּכַתְּחִילָה מְכַלֵּל חֲשִׁבוֹן הַכְּרַעָה שֶׁלְּמָה כּוֹלֶלַת וּמִתְּמַשְׁכַּת שֶׁל מְדִינּוֹת עֵרֶב כּוֹלֵן.

מְדוּבֵר, אִם כֵּן, בְּצִירוּפִים שׁוֹנִים שֶׁל שְׁנֵי מִרְכִּיבֵי הַרְתַּעָה: הָרֵאשׁוֹן מִתְּמַקֵּד בְּשִׁלְיַת הַהִישָׁג הַצְּפוּי, עַל יַדֵּי הַפְּגַנַת כּוּשֵׁר הָעֵמִידָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל גַם בְּאַתְגָּרִים קִשִּׁים; הַשְּׁנִי מִתְּמַקֵּד בְּעִנְיָשָׁה, שְׁאוֹתָם גּוֹרְמִים אֵינִם יֹכֹלִים לְעַמּוֹד בְּעֲלוֹתָם. בְּשְׁנֵי הַמְּקָרִים גּוֹרֵם הַזְּמַן הוּא מְכַרֵּעַ וְהַהֲרַתְעָה הֵיא מְצַטְבֵּרֶת: הָעֵרְבִים מְנִיחִים כִּי מְצוֹקַת הַמְּשִׁאֲבִים וְקוֹצֵר הַנְּשִׁימָה הֵן נִקְוֹדוֹת הַתּוֹרְפָה הָעֵיקְרִיּוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְכוּשֵׁר הַסְּפִיגָה הוּא יִתְרוֹנֵם הָעֵיקְרִי. כִּיּוֹן שֶׁכֵּךְ תְּצִלִּיחַ יִשְׂרָאֵל לְיִצּוֹר הַרְתַּעָה אֲפִקְטִיבִית רַק אִם תּוֹכִיחַ לְאוֹרֵךְ זְמַן כּוּשֵׁר לְעַמּוֹד בְּעֲלוּיּוֹת פִּיזִיּוֹת, פּוֹלִיטִיּוֹת וּפְסִיכּוֹלוֹגִיּוֹת קִשּׁוֹת, בְּלֹא לְהַצִּיעַ לְגוֹרְמִים הַנִּלְחָמִים בָּהּ הִישָׁג שֶׁל מִמֶּשׁ; בְּמַקְבִּיל עֲלֶיהָ לְהוֹכִיחַ לְאוֹרֵךְ זְמַן כּוּשֵׁר עִנְיָשָׁה מִתְּמַשֵּׁךְ בְּתַחֲוּמִים הַמְּכַאֲיְבִים לְגוֹרְמִים אֱלֹהִים.

בְּשֶׁל הַמּוֹטִיבְצִיָּה הַגְּבוּהָה וְהַמְּגוּוֹנָתָה שֶׁל הַגּוֹרְמִים הָעֵרְבִיִּים, צְרִיכָה יִשְׂרָאֵל לְהַנִּיחַ כִּי בְּכָל פֶּעַם שֶׁתְּחַסּוֹם בְּפִנְיָהֶם אֲפִיק אֶחָד שֶׁל הַצְּבַת אִיּוֹם וְאַתְגֵּר, יִחְפְּשׂוּ, וּבְדִ"כ אֵף יִמְצְאוּ, אֲפִיקִים אַחֲרִים. לְמַעֲבֵר הַזֶּה בֵּין אֲפִיקִים שׁוֹנִים יֵשׁ הַגִּיּוֹן פְּנִימִי מְשִׁלּוֹ: יִשְׂרָאֵל מְצִלִּיחָה מְדִי פֶּעַם לְחַסּוֹם אֲפִיק כֹּזֵה, בְּזִכּוֹת יִתְרוֹנָה כְּחַבְרָה מוֹדֵרְנִית מְפּוֹתַחַת וּדְמוֹקְרַטִית; הָעֵרְבִים מְחַפְּשִׁים אֶת הַתַּחֲוּמִים שֶׁבָּהֶם דּוּוֹקָא הַסְּגוּלוֹת הָאֱלֹהִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל עוֹשׂוֹת אֹתָהּ פְּגִיעָה יוֹתֵר וּמְסוּגֶלֶת פַּחוֹת לְחֶשֶׁל מַעֲנָה הוֹלָם. אַחֲרֵי שִׁישְׂרָאֵל בִּיסְסָה אֶת הַשְּׂגִיָּה וְאֶת הַהֲרַתְעָה שֶׁלָּה מֹל הָאִיּוֹם הַקּוֹנְבְּנִצִּיּוֹנִלִּי שֶׁל הַצְּבָאוֹת הַסְּדִירִים בְּזִכּוֹת הַסְּגוּלוֹת הָאֱלֹהִים, מְנַסִּים הָעֵרְבִים לְהַצִּיב לְיִשְׂרָאֵל אִיּוֹם בְּלִתִּי-קוֹנְבְּנִצִּיּוֹנִלִּי, בְּהַנְּחָה שְׁאוֹתָן סְגוּלוֹת עֻצְמָן

רלוונטיות הרבה פחות להגנה מפניו; הם מציגים לישראל גם איומים נמוכי-עצימות, בהנחה שישראל פגיעה להם דווקא משום שהיא מפותחת ורגישה לחיי-אדם. הם מניחים שתקשה למצוא לו מענה הולם, משום שהיא מתלבטת מאוד בהזדקקותה לאמצעים הדרושים כדי להתמודד עם האיומים האלה בהצלחה, דווקא משום שהיא חברה פתוחה, הקשורה בטבורה לדמוקרטיה החרדות לזכויות הפרט.

העברת הדגש לאמצעי אחד אינה מבטלת, ולעיתים אפילו אינה מצמצמת, את הסכנות של האפיקים האחרים. מכאן שישראל צריכה למצוא במקביל מענה מניח את הדעת לשלושת התחומים שהוזכרו - הצבאי הקונבנציונלי, הנב"קי והבליסטי, והאיום נמוך-העצימות.¹ מחמת משאביה המוגבלים - החומריים, הפוליטיים והנפשיים - חייבת ישראל לזהות את האתגר העיקרי העומד על הפרק ולהקצות לו משאבים מתאימים לפי מידת סכנתו של האיום, מבלי לגרוע מן המינימום הנדרש בתחומים האחרים, על פי הסכנה הממשית של חשיפת האגפים האלה. דווקא באוירה הנוכחית לנוכח מתקפת טרור, יש חשיבות מיוחדת שלא לחשוף מעל המידה הנסבלת את האגף הצבאי-הקונבנציונלי על-ידי צמצום המשאבים המוקדשים לו, רק משום שהאיום נמוך-העצימות או הנב"קי מטריד יותר, או זוכה לבולטות ציבורית.

האתגר העומד בפני ישראל הוא חישול מענה מאוזן לצירוף של שלושת התחומים. הבלתי-קונבנציונלי, כבר קיים בתחום הכימי, כנראה גם בתחום הביולוגי וכבר התממש בתחום הבליסטי (טק"ק). בתחום הגרעיני משפיעה כבר עכשיו על התודעה הערבית האופציה שעיראק ואיראן יתחמשו בעשור הנוכחי בנשק כזה. התחום הקונבנציונלי אינו איום מיידי ופעיל כיום, אך ההישג מתקיים בעיקר בשל הצלחת ההרתעה הישראלית הנשענת, מצידה, על השקעת משאבים מאסיבית. תנאי הכרחי לקיום ההרתעה הזו גם בעתיד הוא התמדת ההשקעה ושימור עדיפותה של ישראל במאזן הכוחות. האיום נמוך-העצימות אינו חדש, אך מידת האיום שהוא מציב תפס מקום מרכזי בתודעתו של הציבור בישראל והציבור בעולם הערבי, בעיקר על רקע העימות עם הפלסטינים והנסיגה מלבנון.

אחד המרכיבים העיקריים באיום נמוך-העצימות, הן מצד הפתוי שהוא מציב לגורמים הערביים והן מצד החומרה בה הוא נתפס בישראל, היא ההנחה שבניגוד לאיומים האחרים קשה מאוד, אם לא בלתי אפשרי ממש, להרתיע מפניו. הנחה זו אינה במקומה ומחייבת דיון מפורט: ניתן להראות כי ההרתעה מורכבת יותר ומחייבת אורחות מחשבה, כישורים וכלים אחרים, אך בסופו של חשבון אינה בהכרח יעילה פחות. הצורך בתפיסה מיוחדת והעובדה שהנושא לא זכה עד כה בעולם ובישראל לדיון השיטתי והמפורט שהוא ראוי לו מצדיקים התמקדות דווקא בעניין הזה.

הזיקה בין תחומי ההרתעה השונים

לפני הדיון המפורט הזה ראוי להעיר על יחסי הגומלין בין מרכיבי ההרתעה בכל אחד מתחומי האיום השונים. הצלחת ההרתעה הישראלית מול כל האיומים תלויה בהערכת הגורמים הערביים הנאבקים בישראל בדבר כושר העמידה של החברה הישראלית, בנחישותה לעשות ככל שנודרש כדי

¹ הכוונה בעיקר לטרור ולגרילה. יעילותו של המושג "עימות נמוך-עצימות" להבנת התופעה ולהתמודדות עמה שנויה במחלוקת. בצה"ל הוחלט שלא לעשות במושג הזה שימוש.

לסכל את האיומים הערביים, ובזמינותו של כוח קונבנציונלי חזק וגמיש, המסוגל להתאים עצמו למענה השונה הנדרש מול כל אחד ממרכיבי האיום השונים.

ההערכה בתודעה הערבית כי החברה הישראלית נכונה לשאת בקשיים לאורך זמן ונחושה להגיב בצורה נחרצת על איומים המופנים כלפיה היא מרכיב חיוני בהרתעה. שחיקה בתפיסה הזו מזמינה איומים אלימים ואת מימושם הלכה למעשה, בעיקר משום שהיא רומזת שאין ביכולתה לסכל את ההישג הרצוי לגורם הערבי. במציאות של מוטיבציה גבוהה מוכנים הערבים אף לספוג עלויות ניכרות של כאב ואובדן, אם הם רשאים לקוות להישגים מרשימים. הערכה כי יעלה בידם להבטיח הישג כזה, כיוון שהחברה הישראלית אינה מסוגלת לעמוד באתגר האלים שיציבו לה, או תמעד בהתמודדות, תביא על ישראל במוקדם או במאוחר כמעט בוודאות אתגר כזה, באותו תחום שבו תיתפס כחסרת-אונים.

שאלת זמינותו של כוח קונבנציונלי חזק וגמיש משלימה ברוב הגדול של המקרים את התנאי ההכרחי של כושר עמידה ונחישות לכלל תנאי מספיק של הרתעה יעילה. כוח כזה מיועד מלכתחילה בעיקר כמענה לאיום קונבנציונלי של צבאות סדירים; אך הוא יכול להתאים עצמו במהירות יחסית גם לתגובות מוגבלות וממוקדות מול איום נמוך-עצימות ולהציע מגוון גדול של תגובות גמישות גם למרכיבים רבים של איום בלתי-קונבנציונלי.

במאבק בטרור ובגרילה מציע כח וורסטילי כזה מגוון אופציות של סיכול וענישה, שראשיתו ביחידות מיוחדות, הפועלות נגד כוחות הטרור עצמם ואחריתו בכוחות משוריינים ואוויריים, המסוגלים לכבוש שטח, לפגוע במטרות רחוקות - צבאיות ואסטרטגיות - של גורמים מסייעים או להטיל מצור (למשל: מצור ימי) על אתרים ונכסים שהאויב רגיש להם. הפגנת פוטנציאל הסיכול והענישה של כוחות כאלה במהלך עימות מוגבל מדכאת את המאבק בעת הפעלתם ומשמשת הרתעה מפני התמדתו ומפני אימוצו בשלב הבא. כאשר נלווים לכך הפגנת נחישות וכושר עמידה של החברה הישראלית, מצטרפת הרתעה של שלילת הישג אל ההרתעה של סיכול וענישה ומצמצמים לאורך זמן את האטרקטיביות של העימות נמוך-העצימות.

כוח קונבנציונלי בעל פוטנציאל אסטרטגי (בעיקר בתחום האווירי ולפעמים גם בתחום הימי) עשוי לשמש מרכיב בהרתעה מפני שימוש באמצעים בלתי-קונבנציונאליים. כוח כזה עשוי לסכל במידה רבה הפעלה יעילה ומלאה של אמצעים כאלה, על ידי פגיעה באמצעי השיגור, הייצור או האחסון של הנשק הזה. במקרה הכימי והביולוגי, להבדיל מן הגרעיני, יש לצמצום הפוטנציאל בדרך זו השפעה אסטרטגית מרחיקת לכת. הגמישות שהאמצעים הקונבנציונליים מעמידים לרשותה של ישראל בתחום הענישה מהווים אף הם אמצעי הרתעה: הידיעה שישראל מסוגלת לגבות מחיר הרסני וממוקד, בלי שתאלץ לשלם את המחיר הפוליטי הבלתי נסבל של הפעלת תגובה בלתי-קונבנציונלית, מרתיעה במיוחד בפני הפעלת אמצעים כימיים וביולוגיים.

בכוון ההפוך - השפעות של הרתעה מפני שימוש באמצעים קונבנציונליים בעזרת האיום בהפעלת אמצעים בלתי-קונבנציונליים - אין צורך בספקולציות עתידניות, כיוון שמדובר בניסיון מוכח מן העבר: אחד המרכיבים שהרתיעו את הגורמים הערביים ששקלו מלחמה קונבנציונלית בישראל עוד לפני שהפנימו את עובדת יתרונה האסטרטגי בתחום הקונבנציונלי, היתה ההנחה שממילא לא ניתן להשמידה או להכניעה. ההרתעה פעלה כאן בשני המובנים שהוזכרו: לנוכח האיום, נמנעו הגורמים

הערביים מלכתחילה ממלחמה, או הגבילו באופן מחמיר את יעדיה ואת האמצעים שלהם נזקקו; הם נהגו כך גם משום שהבינו שלא ניתן לממש את מטרת החיסול (שלילת ההישג) וגם משום שלא היו מוכנים להסתכן בחומרת התגובה (ענישה).

הזיקה בין המרכיב הקונבנציונלי והבלתי-קונבנציונלי של ההרתעה לבין התחום של עצימות נמוכה הוא ברובו חד כיווני: הנחישות וכושר העמידה שישראל מפגינה בעימות נמוך-העצימות תורם להרתעה מפני מלחמה מקפת יותר ומלחמה כוללת בכל האמצעים, משום ששני הכישורים האלה - כושר עמידה ונחישות - הם תנאי הכרחי להתמודדות גם בתחומים האלה. בכיוון ההפוך ראוי לציין רק שני מרכיבים שכבר נרמזו עליהם. הראשון הוא שאמצעים כוחניים שנבנו להתמודדות עם מלחמה קונבנציונלית יכולים לשמש גם לצורך התמודדות בעימות נמוך-העצימות. המרכיב השני הוא החשש מפני הסלמת העימות נמוך-העצימות לעימות נרחב יותר, אם הערבים יצליחו ליצור במהלך העימות נמוך-העצימות מציאות בלתי נסבלת לישראל. כך למשל מטילה סוריה מגבלות על החזבאללה, מחשש שישראל תיתן ביטוי מכאיב וממוקד לעליונותה בתחום הקונבנציונלי. במקרה כזה משמשת למעשה ההרתעה שהצליחה ישראל לבסס מפני עימות קונבנציונלי, לצורך הרתעה מפני ממד מסוים של העימות נמוך-העצימות שמולו היא מתקשה להרתיע באופן ישיר.

העימות נמוך-העצימות

א. האתגר

אף שעימות נמוך-עצימות מתקיים בתנאים ובמאפיינים שונים ברבות ממדינות העולם, יעסוק הדיון המובא כאן כמעט כולו בזה המתקיים בין חברות חופשיות במדינות דמוקרטיות ומפותחות, לבין גורמים אוטוריטריים מחברות "העולם השלישי". ההתמקדות הזאת נגזרת מן הצורך להתמודד עם תופעה ייחודית וחשובה מאין כמותה, ההולכת וצוברת תאוצה בעשרות השנים האחרונות, שקיבלה את ביטויה המובהק והדרמטי ביותר במתקפת הטרור המוסלמי בארצות הברית. ראוי למקד את הדיון בתופעה הזו משלוש סיבות. ראשית, מדובר בתופעה חדשה בהיקפה ובחומרתה, שלא זכתה עדיין למידת תשומת הלב האנליטית הראויה לה; שנית, משום שיש לה מימד תרבותי חשוב, המעשיר את הדיון הפוליטי והאופרטיבי בתופעת העימות נמוך-העצימות; שלישית, כיוון שהניסיון הישראלי יכול להעלות תרומה מיוחדת להבנת התופעה, על רקע ההיכרות האינטימית ורבת השנים עם האתגר הייחודי הזה, שרק בחודשים האחרונים הכירו גם חברות פתוחות אחרות במלוא הפוטנציאל ההרסני שלו.

ישראל נמצאת בחזית העימות נמוך-העצימות במתכונתו המובהקת, כמכשיר המבטיח ביותר לגורם החלש במאבק בין חברות המשתייכות לתרבויות שונות. ימיו של העימות הזה כימי האדם, אך גירסתו המודרנית נגזרת מן ההבדלים התרבותיים האלה: מדובר בחברות שאינן מסוגלות להתמודד בתחומים אחרים - צבאיים, כלכליים או אחרים - נגד מדינות מודרניות, מפותחות ודמוקרטיות. השילוב הזה מאפיין את המציאות העולמית במיוחד מאז קריסת ברית המועצות. כמעט כל המדינות החזקות הן גם דמוקרטיות והעימות נמוך-העצימות מכווון אל התפר שבין השניים: הוא משמש

מכשיר של חברות נחשלות, אוטוריטריות ומגויסות, שאינן מסוגלות להתמודד עם העוצמה המודרנית ומחפשות את נקודת התורפה ברגישותה של החברה הדמוקרטית והפתוחה.

רגישות זו היא כפולה. **מצד אחד** - רגישותה של החברה הפתוחה לפגיעה באזרחיה, ברמת החיים, באיכות החיים ובאמצעים המפותחים הדרושים לקיום מהותה המודרנית; **מצד אחר** - המגבלות שהחברה הפתוחה מטילה על האמצעים שהיא נכונה להשתמש בהם במאבק עם חברות אחרות. לשון אחר, חברות פתוחות נרתעות משני ההיבטים הכרוכים במאבק נמוך-עצימות: הן מן החשש שתיגרם פגיעה באזרחיה ובצמתים הרגישים שלה והן מן החשש שהיא עצמה תיאלץ לפגוע באוכלוסייה האזרחית של הגורם הנלחם בה. רתיעה זו מקשה כמובן מאוד על חברות דמוקרטיות לממש הרתעה כנגד אויביהן, בעיקר כאשר האחרונים מצליחים לכפות עליהן "כללי משחק" המביאים לפגיעה באזרחיהן ומתמרנים אותה לאמצעי נגד הפוגעים באזרחים של החברה הלוחמת בהם. העימות נמוך-עצימות הוא המכשיר שבאמצעותו חותרות חברות טוטליטריות ומגויסות לכפות "כללי משחק" כאלה על חברות מפותחות ודמוקרטיות.

חברה מפותחת ודמוקרטית נתקלת בשורה של קשיים בהתמודדות עם עימות נמוך-עצימות. קשיים אלה הוחמרו מאוד בשל הנורמות שאימצו חברות פתוחות בעשורים האחרונות, בהניחן שהסכנה לאורח החיים שלהן מעימות כזה אינה מיידית ומאיימת. אף שחלק מן הנורמות האלה נתונות, בעיקר בארצות הברית, לשיקול מחודש מאז הפיגוע במגדלי התאומים, עדיין קשיים אלה חמורים מאי פעם. כל אסטרטגיה להתמודדות עם העימות נמוך-העצימות חייבת להביא אותם בחשבונה. המגבלות האלה נובעות במידה רבה מהנחות בעייתיות וממיתוסים שהשתרשו בדמוקרטיה המערבית, לרבות כאלה הניזונות ממניפולציה שהצליחו המנהיגים והאליטות של החברות האוטוריטריות והמגויסות של "העולם השלישי" לעשות בדעת הקהל של החברות הפתוחות (בסיוע חוגים בעלי השקפת-עולם מתאימה בחברות הדמוקרטיות פנימה).

אחת המניפולציות האלה הצליחה לשכנע חוגים נרחבים בדעת הקהל הזו כי הדמוקרטיה המפותחות אשמות בכשלונותיהן ובמצוקותיהן של חברות "העולם השלישי", בין אם מדובר באשמה ישירה ועכשווית ("הכיבוש הישראלי") בחטא קדמון ("קולוניאליזם") בסדר הכלכלי ("גלובליזציה") או במתקפה תרבותית (מודרניות). את מאבקן הן מציגות כבטוי למצוקות האלה; את תביעותיהן הן מנסחות באופן מניפולטיבי במושגים ערכיים של החברה הפתוחה, שאותן אליטות של "העולם השלישי" כלל אינן מחויבות להם בעצמן. הצלחתה של המניפולציה הזו (לעיתים קרובות בסיוע אמצעי תקשורת רדודים ופשטניים) דוחקת מלכתחילה את הגורם הדמוקרטי המותקף לעמדה דפנסיבית בביתו פנימה.

מרכיב תודעתי אחר מקשה הרבה יותר על חברות דמוקרטיות במאבקן בתחומי העימות נמוך-העצימות. מדובר בתדמית, שיש לה גרעין מוצק של אמת, בדבר כושר הספיגה המופלג של החברות האוטוריטריות המגויסות. הדבר נובע דווקא מפניגורן היחסי, מאופיין הבלתי מודרני, מן העוני הרווח בהן ומנכונותם של המנהיגים והאליטות להביא סבל על עמיהן, במהלך המאבק הלאומי האמור לשפר את מצבם מן היסוד. המרכיב האחרון הוא הקובע: בין אם אותם מנהיגים ואליטות נוהגים כך משום שהם אדישים לסבלו של עמם, ובין אם הם אכן מאמינים שסבל זמני ומוגבל יביא להם רווחה ופדות בעתיד, התוצאה האובייקטיבית היא שקשה מאוד להרתיעם ממאבק. **מצד אחד** בני החברות

הפתוחות, נרתעים ממאבק, כדי לא לגרום סבל לעמיהם ונרתעים אף מלגרום סבל לאוכלוסייה האזרחית של יריביהם ואויביהם. **מצד אחר** מפנים המנהיגים והאליטות מקרב "העולם השלישי" את האלימות בכוונת-מכוון אל האוכלוסייה האזרחית של הדמוקרטיה, ובה בעת נכונים לספוג פגיעה באוכלוסייתם-הם. לעיתים קרובות מנסים המנהיגים הללו אף לתמרן את הדמוקרטיה לפגיעה באוכלוסייה האזרחית של בני "העולם השלישי" במהלך מאבקם בטרור, כדי להביך את בני החברה הפתוחה ולכפות עליהם את היעדים המדיניים של מחולליו.

לצד ההנחה בדבר כושר העמידה המופלג של החברות האוטוריטריות מתקיימת הנחה מקבילה בדבר רפיסותן של החברות הדמוקרטיות. גם בהנחה זו יש גרעין חשוב של אמת. רמת החיים ואיכות החיים הגבוהות פינקו את האוכלוסייה בדמוקרטיה המערביות והאליטות הפוליטיות שלה קונות את מעמדן הציבורי בהבטחות מתמידות לרווחה רבה יותר ולמאמץ מצומצם יותר. קשה מאוד להציב בחברות האלה דגם של מנהיגות שתקרא להתגייסות למאבק ולנכונות לספוג פגיעה מתמשכת ברמת החיים ובאיכותם, בלא "פתרון" מייד ונראה לעין. הציבור רוצה לעיתים קרובות "שלוש עכשיו", גם כאשר מדובר בפייסנות, המביאה מאבק חריף ומסוכן יותר, בטווח שאינו רחוק.

נוסף לקשיים הנובעים מן הפער בין כושר הספיגה של שתי החברות, מוגבלות הדמוקרטיה במאבקן ע"י מערכת נורמות בינלאומיות הולכות ומחמירות, שהשתרשו בעשורים האחרונים, בדבר המותר והאסור במאבקים כוחניים. הנורמות האלה אינן מחייבות, כמובן, את החברות הטוטליטריות, כיוון שאין מי שיאכוף אותן עליהן. מי שאוכף על החברות הדמוקרטיות אותן נורמות עצמן היא דעת הקהל הפנימית של המדינה הנתונה במאבק ודעת הקהל בדמוקרטיה האחרות, המשמשים לאזרחיה קבוצת התייחסות חשובה. הנורמות האלה מגדירות באופן גורף רבים מן האמצעים שבלעדיהם אי אפשר להתמודד ביעילות בטרור ובגרילה כפשעי מלחמה. הנורמות האלה מעוצבות לעיתים קרובות ע"י משפטנים טהרנים, שאין עליהם אחריות של ניהול מאבקים מורכבים. הן מאומצות במסגרת המוסדות הבינלאומיים על ידי רוב גדול של מדינות אוטוריטריות ומדכאות של "העולם השלישי", שהשתלטו כמעט על כל המוסדות האלה. אלה עושות בנורמות האלה שימוש אינסטרומנטלי במאבקן המדיני, ומניחות לדמוקרטיה רק ברירה בין כניעה לתכתיביהן (כמו אירופה) לבין הסתלקות מן הזירה (כמו שנהגת במקרים חמורים במיוחד ארצות הברית).

אחרון הגורמים המקשים מאוד על מאבקן של הדמוקרטיה בגורמים המפעילים טרור וגרילה באיצטלה של "לוחמי חופש" למיניהם, היא הנחה רווחת כי סופם של הגורמים האלה לנצח בסופו של דבר (ר' בפירוט להלן).

כל הגורמים שהוזכרו כאן הם אכן מרכיבים בהרתעה, אלא שמדובר **בהרתעת הגורם הדמוקרטי** מלפעול נגד הגורמים המנהלים נגדו עימות אלים בעצימות נמוכה, באופן המקשה עד מאוד ולהרתיע את הגורמים הללו מהתמדתו מהסלמתו של העימות הזה. מנהיגים דמוקרטיים נרתעים מעימות עם חברות הנתפסות כבעלות כושר ספיגה מופלג, משום שהם חוששים שלא יצליחו לאכוף עליהם לחדול ממאבקם בטווח הזמן הרלוונטי להם מבחינה פוליטית-פנימית (ב"קדנציה" שלהם). אותם מנהיגים נרתעים מלקרוא לחברתם שלהם להתגייס למאבק גם כשהדבר כרוך בספיגת פגיעות, בהנחה שממילא לא ייענו ורק יאבדו את מעמדם. אותם מנהיגים נרתעים מעימות עם הנורמות המשפטיות

והערכיות הטהרניות של מערכת המשפט הפנימית והבינלאומית, מחשש שהם עצמם או ממשלתם יועמדו לדין כפושעי מלחמה.

ישראל נמצאת בחזיתו של העימות הזה, בשל ייחודה באיזור ובשל אופיו המיוחד של היעד המדיני שאותו נועדו האמצעים האלה לשרת. מול חברות חזקות מודרניות ודמוקרטיות אחרות מנסים מפעילי העימות נמוך-העצימות להשיג יעדים מוגבלים - שינוי מדיניות או (היסטורית) הסתלקות מנחלות קולוניאליות ומעמדות אסטרטגיות קדמיות. לעומת זאת מתנהל העימות הזה נגד ישראל בהקשר של זה-לגיטימציה של עצם הקיום הלאומי ותביעות לאפשר שחיקה - דמוגרפית ("זכות השיבה"), אסטרטגית או אחרת - ביכולתה של ישראל להתמודד עם איומים אחרים המסכנים את קיומה.

ישראל נמצאת בחזיתו של העימות הזה גם מפני שהוא מתנהל באופן מתמשך כבר עשרות שנים בביתה פנימה, תוך הסתייעות (בעיקר פוליטית) בגורם פנימי בקרב אזרחיה המזדהה עם תפיסותיהם וחלק ניכר מיעדיהם של מי שעומדים מאחורי העימות. ישראל נתונה במצב מיוחד בהקשר זה גם משום הזיקה האינטימית הייחודית לה, בין האיום של עימות נמוך-עצימות, האיום הקונבנציונלי של צבאות סדירים והפוטנציאל הבלתי-קונבנציונלי הנבנה והולך סביבה.

ב. המענה

הרתעה יעילה בפני עימות נמוך-עצימות היא קשה, מורכבת, מתסכלת ומחייבת סבלנות רבה. הרתעה כזו היא קשה במיוחד משלושה טעמים: **ראשית**, כיוון שבעימות הזה, מעצם טבעו, לא תיתכן הכרעה ברורה וחד משמעית; **שנית**, משום שמאזן הכוחות המכתיב את תוצאותיו כולל מרכבים רבים שאינם ניתנים לכימות; **ושלישית**, מכיוון שקשה עוד יותר מאשר בעימותים אחרים לחזות את השפעתם של מהלכיו על תודעתן של החברות הנתונות במאבק.

עם זאת, ניתן לאתר שלושה תחומים מכריעים מבחינת תוצאותיו של עימות כזה, המתנהל נגד חברות מפותחות וחופשיות בידי חברות אוטוריטריות ותת-מפותחות מן "העולם השלישי". באותם תחומים ניתן למצוא גם את המפתח להרתעה הבעייתית והמוגבלת שניתן להציב נגד יוזמיו של העימות הזה. **התחום הראשון** מתמקד בשלילת ההישג הרצוי ליוזמי העימות. **התחום השני** מתמקד בצמצום ניכר של מעטה החסינות מפני ענישה, שבחסותו מצפים יוזמי העימות לפעול נגד חברות דמוקרטיות. **התחום השלישי** מתמקד בעיצוב אמצעי ענישה המתאימים לרגישותה של החברה היוזמת את העימות ושל מקבלי החלטות בקרבה.

הרתעה באמצעות שלילת ההישג

המפתח להצלחת המאבק כולו הוא שלילת ההישג המדיני הנכסף מן הגורם שיזם את העימות. זה אמנם אינו תנאי **מספיק** להצלחה, אך הוא תנאי **הכרחי**. זה מרכיב מכריע, אף שלא מדובר באמצעי פעיל, והעמדתו במוקד המאבק עשויה לתסכל מקבלי החלטות או ציבור השואפים "לעשות משהו". הוא קשה במיוחד למימוש גם משום שהוא מחייב סבלנות רבה בהמתנה לתוצאותיו. הוא מתסכל

לעיתים, כיוון שלא תמיד ניתן, אם כי רצוי מאוד, להבטיח גם מימוש יעדי-ביניים בתחום זה, בדמות שלילתו של הישג שהיריב כבר הבטיח לעצמו בעבר.

יתרונו הבולט של האמצעי הזה הוא בכך שהוא מסב לאורך זמן פגיעה קשה עד-מאוד בנכס חיוני של יוזמי העימות המוגבל: יכולתם להתמיד במאבק תלויה במידה מכרעת ביכולתם להציג הישגים שיצדיקו את הסבל, וישמרו את כושר הספיגה המיתולוגי של חברות תת-מפותחות ואוטוריטריות. חברות כאלה מוכנות לסבול הרבה מאוד, אך הן יכולות לעמוד בכך לאורך זמן, רק בתנאי שאפשר להציג פרספקטיבה של הצלחה במאבק. אם הציבור משתכנע כי המאבק נקלע למבוי סתום והסבל **מיותר**, נפגם באופן דרמטי כושר העמידה של אותה חברה. כושר העמידה הזה מורכב ממאפיינים של החברה עצמה, מאמצעי הכפייה של השליטים ומתחושתו של הציבור הרחב כי יש טעם להקריב כדי להשיג את יעדיו הקולקטיביים. כאשר נפגע המרכיב השלישי ומתברר שהסבל החמור והמתמשך אינו מביא מזור, קשה מאוד לקיים לאורך זמן את כושר העמידה בכפייה בלבד.

סיכול היעדים המדיניים דרוש במיוחד כדי להיאבק במיתוס המקובל בשתי החברות - בזו המשתייכת ל"עולם השלישי" ובזו הדמוקרטית כאחד - כי סופו של המאבק נמוך-העצימות להביא לניצחונה הבלתי נמנע של הראשונה על השניה, למרות שהשניה חזקה ומפותחת יותר. המיתוס הרומנטי הזה קיבל את עיקר תנופתו במאבק הדה-קולוניזציה באמצע המאה ה-20, כאשר המעצמות הקולוניאליות איבדו ממילא את עיקר המוטיבציה להחזיק בקולוניות וניהלו שם לפעמים מלחמת-מאסף. המיתוס הזה נתפס כרלוונטי, כיוון שהמאבק נמוך-העצימות של העת האחרונה מתנהל במידה רבה מאוד לאורך קו המגע בין חברות "העולם השלישי", האוטוריטריות, המגויסות והתת-מפותחות מאסיה ומאפריקה, לבין חברות מפותחות ודמוקרטיות מאירופה ומאמריקה. (במקרה של ישראל - חברה בעולם ערכים, סטנדרטיים ויכולות מערביים השוכנת באסיה).

האמצעי היעיל ביותר בתחום הזה, הוא דבקות לאורך זמן באסטרטגיה מדינית, המציעה לגורם היוזם את העימות נמוך-העצימות **פחות** הישגים מדיניים בסופו של העימות האלים, מאלה שיכול היה להשיג לפני שפרץ. לאסטרטגיה כזו יכולה לסייע מדיניות של היענות **מלכתחילה** לחלק מן התביעות, גם ואולי במיוחד אם מקובלת ההנחה כי לא ניתן לספק את כל הדרישות וכי העימות יפרוץ בכל מקרה. את מידת ההיענות ראוי לגזור מן ההערכה לאלו מן הדרישות עשוי היריב האוטוריטרי והמגויס שיזדקק לאלימות למצוא תמיכה בקרב הציבור של החברה הדמוקרטית בה הוא נאבק. מדיניות של היענות-חלקית-מלכתחילה קשה למימוש; אלא שהיענות בדיעבד תביא בהכרח את שתי החברות למסקנה כי העימות האלים עצמו הוא שהביא את ההישג. התוצאה הבלתי נמנעת של מסקנה זו בתחום ההרתעה תהיה **הגברת** המוטיבציה האופרטיבית² להתמיד בעימות נמוך-העצימות במקום להרתיע מפניו.

חשוב להדגיש כי שלילת ההשג המדיני בפני עצמה אינה בגדר הרתעה. אם לא תלווה בענישה על מדיניות שתפגע ביוזמי האלימות והרדיקליזם בכל הדרגים, הם צפויים להתמיד במדיניותם, להסלימה או לשוב ולהזדקק לה, בהנחה שלכל היותר לא יזכו לממש את יעדיהם המדיניים. למרכיב הענישה אין תחליף במיוחד כאשר נדרשת הרתעה של בני תרבות פוליטית השואבת סיפוק כה עמוק

²להבדיל מן המוטיבציה התרבותית, ההיסטורית והפוליטית להתמיד במאבק רב-פנים בישראל - ר' לעיל.

מעצם יכולתה להכאיב לאויביה, שאין לה צורך חיוני בהישג מדיני נוסף. שלילת ההישג נועדה במידה רבה לחשוף את הגורם שאותו מבקשים להרתיע למלוא עלותם של אמצעי הענישה המשלימים את "חבילת" ההרתעה. נכונותה של החברה לספוג את העלות הזו מושפעת מאוד מן הפרספקטיבה הכוללת של המאבק. כאמור מוכנה החברה הזו לספוג הרבה בתמורה להישג משמעותי, ואילו תחושה של עקרות מדינית, מבוי-סתום מתמשך והכרה שלסבל לא היתה תכלית, מערערת עד מאוד את כושר העמידה של החברה, את המוטיבציה האופרטיבית ואת היכולת להתמיד בעימות.

הרתעה באמצעות ענישה

לעומת ההרתעה בעימות קונבנציונלי בין צבאות סדירים, נדרש בעימות נמוך-עצימות מן הטיפוס הנדון כאן ביתר-שאת, תנאי מקדם כדי לממש הרתעה יעילה. עימות מסוג זה נבחר מלכתחילה על ידי יוזמיו כדי להתמודד עם חברה דמוקרטית, בהנחה שאין היא מסוגלת להעניש ביעילות ובצורה מכאיבה את יוזמיו של המאבק, בשל חסמים מבניים של החברה הזו. כדי להתמודד בהצלחה עם האיום נמוך-העצימות וכדי להרתיע מפני התמדת המאבק הזה, חייבת החברה הדמוקרטית קודם לכל לשלול מיוזמיו של המאבק הזה את החסינות מפני ענישה שבצילה הם מתכוונים לחסות.

החסינות הזו נגזרת מן המגבלות שהחברה מטילה על עצמה, כדי לקיים את המסגרת הדמוקרטית והפלורליסטית שהיא נשמת-אפה. האתגר בתחום הזה הוא לשלול את החסינות הזו מן הגורם המאיים עליה, מבלי "לשפוך את התינוק יחד עם מי האמבטיה", בערעור על היסודות הדמוקרטיים והפתוחים של החברה עצמה. מדובר במנגנונים של "דמוקרטיה מתגוננת", החוסמים את הדרך בפני שימוש בכלים הדמוקרטיים, כאשר ברור שמטרת השימוש בהם הוא הרס החברה הדמוקרטית עצמה. כל החברות הדמוקרטיות שהתמודדו עם הבעיות האלה בעבר במידה זו או אחרת של הצלחה, אף שאין בנמצא נוסחה פשוטה העונה על הצרכים בכל הנסיבות.

הדיון בסוגיה הזו חורג הרבה מעבר לתחומי העימות נמוך-העצימות וההרתעה. הוא מוזכר כאן כיוון שלא ניתן להעלות על הדעת ענישה יעילה של גורמים היוזמים עימות, או הרתעה מפני שימוש רצוף ומתמשך באמצעים כאלה, אם אין נכונות להשעות חלק מן המגבלות שהדמוקרטיות הטילו על עצמן בתגובה עליהן, כדרך שכל חברה משעה במלחמה מול אויב חיצוני את הכללים הנוהגים בחיי היום יום של אזרחיה. כל הדמוקרטיות שהצליחו לשרוד נהגו כך בעבר במצבי חירום ומתמודדות בעצם הימים הללו (מאז מגדלי התאומים) בהתאמת האמצעים גם לתקופת חירום מתמשכת וגם בתחומי המדינה פנימה.

מאליו מובן כי הצורך להשעות מגבלות שהחברה הפתוחה הטילה על עצמה אינו חל על פגיעה אלימה, המונית ומכוונת באוכלוסייה אזרחית. זהו אמצעי שהחברה הפתוחה לא תסבול, העלול לסייע דווקא לגורמים האוטוריטריים במאבקם נגד החברה החופשית, במידה העלולה להכריע את המאבק כולו. לעומת זאת אמצעי ביטחון הגורמים, כתוצר לוואי, לאוכלוסייה האזרחית מצוקה כלכלית, מגבלות חמורות על חופש התנועה או פגיעות אחרות ברווחתה, יתקבלו ברוב המקרים כלגיטימיות בסקטורים הקובעים של דעת הקהל הדמוקרטית; אלא ייתפסו כהכרח לא-יגונה בתנאי שאינם מגיעים לדרגה של הרעבה או מניעה מוחלטת ושיטתית של שירותים חיוניים ברמה מינימלית.

באופן כזה מתקבלת גם פגיעה ואף הרג אזרחים חפים מפשע, בתנאי שמדובר בהיקף מוגבל ובתנאי שברור שהם נפגעו בטעות במהלך פעולה לגיטימית, שנועדה לפגוע במחוללי המאבק. רמת הנכונות להשלים עם פגיעות כאלה תלוי במידה מכרעת בשיטות המאבק המשמשות נגד החברה הדמוקרטית. מול התקוממות עממית, גם אם היא מכילה אמצעים אלימים, תיתן החברה הדמוקרטית למנהיגיה חופש תימרון מצומצם; ואילו לנוכח טרור שיטתי בקרב אוכלוסייה אזרחית, תוסרנה מגבלות רבות.

האתגר המורכב ביותר העומד בפני החברה הדמוקרטית במאבק הזה הוא לאתר את הנכסים היקרים ללבם של בני החברות האוטוריטריות והמגויסות הנלחמים בה, לאיים עליהם ולפגוע בהם, בדרך המכאיבה למקבלי ההחלטות ולא לה המשפיעים על שיקוליהם. האתגר הזה קשה במיוחד משום שאותם מקבלי החלטות **יברכו** לפעמים דווקא על פגיעה קשה ככל האפשר בתחומים רגישים של חברתם ועמם, בהנחה שפגיעה כזו תסייע למאבקם. כבר הוזכרו בהקשר זה הרג נרחב, או הרעבה של האוכלוסייה האזרחית.

מבחינת המתכנן האסטרטגי, האתגר הוא לאתר אמצעים מכאיבים העשויים להרתיע, למרות כושר הספיגה הגדול של החברות האוטוריטריות והמגויסות, מבלי להידרדר לתחומים שיהפכו את האמצעים האלה למזיקים מדינית (Counter Productive). הכלל הראשון בתחום הזה הוא שלא להיגרר לתגובה במגרש הנוח למפעילי האמצעים של העימות המוגבל. למעט אמצעים הפוגעים ישירות ובלא מאמץ גדול בכושר הפעולה של האויב, אין טעם לבזבז את המשאבים העיקריים על מרדף ישיר נגד קבוצת טרוריסטים, אלא לחפש מה מכאיב לשולחיהם ברמות השונות, לנותני החסות למיניהם ולא לה היכולים למנוע מהם לפעול, ולפגוע ביעדים הללו.

לישראל ניסיון מצויין בצמצום דרסטי של טרור באמצעות פגיעה במדינות שמגבולן נפגעה ישראל. נאצר הפסיק לחלוטין את הטרור מגבולו בשנים 1957-1967, אחרי שישראל פגעה שוב ושוב קשות בצבא המצרי, הציגה אותו ככלי-ריק והמחישה את נכונותה להסלים את העימות עד למימדים שמצרים לא היתה מסוגלת להתמודד עמהם. הגבול הירדני הפך שקט לאחר שנים ארוכות של מאבק, שהמחיש למקבלי ההחלטות בעמאן כי התבססות הטרור בארצם, יחד עם אמצעי הנגד הדרסטיים שנקטה ישראל, מסכנים את עצם קיומו של המשטר ההאשמי, אף יותר מהשלכותיו הפוליטיות של העימות עם אש"ף. בגבול הסורי זכתה ישראל לעשרות שנים של שקט מוחלט, בשל חששו של אסד מפני הידרדרות והסלמה שיחשפו אותו לעליונותה הצבאית של ישראל. בכל המקרים כפתה למעשה ישראל על המדינות הללו להילחם עבורה בטרור, מבלי שתצטרך לעשות זאת בעצמה בכלים יעילים הרבה פחות מאלה שמפעילים המשטרים הערביים. ההצלחה לא היתה שלמה (בין היתר הפעילו המצרים והסורים טרור נגד ישראל בזירות אחרות), אך ההישג היה מרשים.

כישלונה של ישראל בלבנון נבע לא רק מן העובדה ששנים ארוכות לא היתה בביירות ממשלה המסוגלת לפעול כנגד הטרור, אלא גם משום שישראל לא השכילה לפגוע באופן רצוף, שיטתי ומכאיב בנכסים חיוניים של סוריה בלבנון, באופן שהיה כופה על הסורים ועושי דברם הלבנוניים לרסן חלק ניכר מן הפעולות בתחומי לבנון.

האתגר הפלסטיני בתחום זה קשה וחמור מזה שהציבו לישראל מדינות ערב. האחרונות יכולות להינתק מן המאבק עם ישראל כאשר הן מוצאות שזקו בשל אמצעי הנגד של ישראל עולה על תועלתו למעמדם (למשל: בזירה הפנימית בארצותיהן, או בבניית מעמדן בעולם הערבי כגורמים רדיקליים

הנאבקים ב"אויב הציוני". התנועה הלאומית הפלסטינית, לעומתם, אינה רוצה או אינה מסוגלת להינתק מן היעדים הרדיקליים במאבקה נגד ישראל, גם לאחר שאימצה תכנית-שליבים למימוש. מנהיגיה מוכנים, כפי שהתברר, להתמיד בעימות אלים עם ישראל, גם כאשר הדבר גורם סבל קשה לאוכלוסייה ומסכן אינטרסים לאומיים חיוניים שהושגו לאחר מאבק ממושך.

במקרה הזה מתחייבת מדיניות המשלבת את שלילת ההישג (ר' לעיל) עם אמצעי ענישה ישירים וספציפיים יותר. אלה צריכים להתמקד בשלושה תחומים, המשפיעים ישירות על מקבלי ההחלטות ועל עושי-דברם. מדובר בפגיעה מכוונת, שיטתית ומתמשכת **בגופם, ברכושם ובכבודם** של הגורמים המשפיעים ישירות על מקבלי ההחלטות.

פגיעה בגופם של האחראים לטרור, נרחבת ומתמשכת, גם אם סלקטיבית, יעילה מאוד כאמצעי הרתעה. גם מנהיגות המגלה אדישות לגורל המוני בני עמה אינה אדישה לפגיעה במקורביה, בבסיס כוחה ובגופה שלה. כמו בתחומים אחרים של העימות הזה אין מדובר באפקט הרתעתי מיידי, המביא להפסקת המאבק מייד עם חיסול חלק מפעיליו; מדובר בהרתעה מצטברת לאורך זמן, כאשר ברור לאלה המפעילים את הטרור בכל הרמות כי לא ייפגעו רק אלה שהיו מוכנים להקריב את חייהם או לסכנם, אלא גם כל מי שהיה מעורב בטרור בדרך זו או אחרת. כמעט מיותר להדגיש כי לא מדובר בפגיעה פיזית באישים הבולטים ביותר בצמרת הפוליטית ממש, אף שהם עצמם אחראים ישירות לטרור, כיוון שהדבר יזיק יותר מאשר יועיל למימוש היעד המדיני. פגיעה בצמרת תחולל במהרה לחצים בישראל עצמה, בארצות הברית ובאירופה, שהצטברותם תבטל כליל את כושר הפעולה הישראלי. היא יכולה להביא להסלמה מסוכנת ומיותרת עם מצרים וללחצים פנימיים שיסכנו את המשטר בירדן. התגובה האמריקנית לבדה תביא לישראל יותר נזק מכל תועלת אפשרית בכל תחום אחר. עם זאת ניתן וצריך לעלות מדי פעם מן הדרג המבצע והמשלח, עד למדרגה גבוהה למדי של המתכננים והאחראים, כדי שגם הצמרת תחוש בלחץ.

יעילותה של **הפגיעה ברכושם** של מי שאחראים לטרור בכל הדרגים נגזרת מן המאמץ העצום המושקע ע"י כל הפונקציונרים והמנהיגים הפלסטינים לצבירת נכסים כלכליים. לצורך זה הם מוכנים לא רק להתעלם ממצוקת עמם ולהרוס מן היסוד את הסיכוי היחיד במינו שהוצע לפלסטינים להתמודד עם המצוקה הזו בעזרת מיליארדי דולרים של סיוע ערבי, בינלאומי וישראלי. הם מוכנים גם להסתכן בהתמודדות עם הזעם הגואה בקרב עמם שלהם, לנוכח השחיתות הבוטה של הפונקציונרים והמנהיגים כולם. אם הם מוכנים לעשות ולסכן הרבה כל-כך כדי לצבור נכסים בכל-מחיר, חזקה עליהם שאובדנו של הרכוש הזה וחסידתם האפיקים לצבירה מחודשת שלו תפגע בהם מאוד ותשפיע על שיקוליהם. לישראל מידע מדויק על הרכוש הזה, בין היתר משום שההסדרים עם ישראל איפשרו לשחיתות להתפתח למימדים כאלה. את המידע הזה ניתן לנצל לפגיעה ממוקדת. המחשת הנכונות ללכת בדרך זו תאפשר גם איומים ממוקדים בפגיעה כזו להשגת יעדי הרתעה מוגדרים.

סוג אחר של נזקי רכוש עשוי להשפיע ישירות ובהיקף דרמטי על יכולתם של הפלסטינים להתמיד במאבקם האלים, באמצעות פגיעה קשה ככל האפשר במימונו. חלק ניכר מן הגורמים הפלסטינים הנלחמים בישראל (לא כולם) נזקקים למשאבים רבים מאוד, לא רק לצרכים אופרטיביים, אלא גם כדי לשחד, "לשמן" ולפרנס פריפריה גדולה של אנשים הניזונים מכך. ייבוש מקורות המימון יקשה

מאוד. לצורך זה ניתן להנהיג פיקוח הדוק ככל האפשר על העברת כספים, בהנחיה שכל הטענות שמדובר ברווחת האוכלוסייה חשודות כמסווה למימון טרור עד שיוכח אחרת. השנוי הדרמטי ביחסה של ארצות הברית ל"ארגוני צדקה" אסלמיים מקל מאוד על המגמה הזו.

הפגיעה בכבודם של מקבלי ההחלטות ברשות הפלסטינית ואלה הקרובים להם ומשפיעים על שיקוליהם, אף היא מכשיר יעיל. האמצעי העיקרי היכול לשמש לצורך ענישה והרתעה בתחום זה הוא חשיפת שחיתותם בפני בני עמם. אף שההכרה כי מדובר במנהיגות מושחתת רווחת כבר היום בקרב הציבור הפלסטיני, הרי הוכחות מוצקות בתחומים רגישים ומקוממים במיוחד יכולות בהחלט להזין חשדות קיימים. גם כאן ניתן לעשות את הדברים באופן מבוקר וסלקטיבי ובוודאי שלא רצוי להשאיר עקבות המזהות את מקור המידע. לעיתים קרובות די שהנפגע הפוטנציאלי יידע שישראל מוכנה לחשוף את שחיתותו, כדי להשפיע על שיקוליו.

במהלך איתור הנכסים שפגיעה בהם עשויה להרתיע את יוזמיו של העימות נמוך-העצימות, דרושה עירנות להבדלים עמוקים בין חברות שונות, גם במסגרת "העולם השלישי" ואף להבחנות חשובות ביו גורמים שונים באותה חברה עצמה. המפתח לאיתור יעיל של הנכסים הללו נעוץ בהבנת מכלול המערכת שמקרבה פועל הטרוריסט והלוחם הבודד, על הבטיה התרבותיים, החברתיים והפוליטיים; פגיעה במה שיקר למערכת שבשמה ובשרותה הוא פועל עשויה להרתיע אותו, גם כאשר הוא אדיש לפגיעה בגופו ואף לאובדן חייו.

הרתעה כזו תמומש אם יידעו המפגע עצמו, משלחיו ותומכיהם כי הצלחת פעולתו האלימה תפגע קשות במה שיקר לחברתם מכל. כך למשל עשויה הוודאות כי ביתו של הטרוריסט ייהרס, משפחתו תגורש ואדמותיה יופקעו, להרתיע את מי שחברתו מקדשת את מעמד המשפחה המורחבת ואדמותיה. ההנחה כי פעולות טרור מתמשכות, המזוהות עם קבוצה מסוימת, יחסמו לאורך זמן את שוק העבודה או ההגירה לבניה, עשויה להרתיע את המפגע ותומכיו, אם אותה קבוצה שבשמה הם פועלים רואה בהגירה כזו צורך חיוני לשיפור רמת החיים ואיכותם. במקרים קיצוניים ניתן לגייס לצורך הרתעה אפילו את החשש של מפגעים הרואים באלימותם ובהקרבתם שליחות דתית, מפני פגיעה בנכסים סמליים בתחום הזה. כאשר גורמים מוסלמים מאיימים לעשות שימוש בנשק בלתי-קונבנציונלי בריכוזי אוכלוסייה של מדינות מערביות ולסכן חייהם של מליונים, אין לפסול על הסף דיון באפשרות לסכל לאורך זמן את העליה לרגל למכה, אם וכאשר ימומש האיום הזה.

אמצעי-הרתעה כאלה, ככל שהם נראים רדיקליים במבט ראשון, עשויים לקבל לגיטימציה בחברות דמוקרטיות כאשר מומחשת הברבריות של האמצעים המשמשים במסגרת המאבק נמוך-העצימות. אמצעים שנחשבו בלתי-קבילים לפני קריסת מגדלי התאומים מאומצים בהסכמה רחבה אחריה. הרתיעה מהרס בתים והפקעת קרקעות, מתגמדת לנוכח הזוועה של רצח המוני ומכוון של ילדים, או לינץ' ברברי בתמיכתה הנלהבת של חברה שלמה. אמצעים חריגים להרתעה בפני שימוש בנשק בלתי קונבנציונלי מקבילים פרופורציה מתאימה, אם מביאים בחשבון שההרתעה המוצלחת בימי המלחמה הקרה מפני שימוש בנשק כזה נסמכה על האיום להשמדה הדדית של מאות מליונים, שהיה עלול להידרדר לסיכון קיומו של המין האנושי כולו.

המפתח להפעלתם היעילה של האמצעים האלה היא הפנמת ההכרה במה שנדרש לשם כך בשלושה תחומים: **הראשון** הוא שמדובר במאבק בטרור ובעימות נמוך-עצימות כשיטה מדינית, שאינו מתמקד דווקא בטרוריסטים ובמבצעים עצמם; **השני** הוא שניתן להשיג הרתעה בתחום הזה רק כתהליך מצטבר, שפירותיו מבשילים לאיטם (לפעמים אחרי שלב ביניים של הסלמה) ולא כאמצעי המפסיק באחת את העימות המתקיים באותה עת; **השלישי** הוא שהצלחת המערכה כולה תלויה במידה מכרעת ביכולתה של מנהיגות החברה הדמוקרטית המנהלת את המאבק לשכנע את הציבור שלה עצמה בחיוניותו, בלגיטימיות של ובסיכויי הצלחתו.

ההכרה בעובדה הראשונה מאפשרת להסיט את מוקד המאבק מן הטרוריסטים והמבצעים עצמם אל הזירה המדינית שבה הם מקווים לממש ולשווק את הישגיהם ואל התמיכה והגיבוי המאפשרים להם לפעול. בניגוד לנטייה האינסטינקטיבית לראות עימות אלים כמתנהל בין הלוחמים בחזית, כאן מדובר בפועל במאבק של עורף מול עורף: העימות נמוך-העצימות הנדון כאן מכוון מלכתחילה לקעקע את כושר העמידה של העורף הדמוקרטי, באמצעות שילוב בין פגיעה מכוונת באזרחים של החברה הפתוחה, לבין תימרון ממשלתם לפגיעה באוכלוסייה האזרחית שבו מוצא הטרור מסתור. המאבק של החברה הדמוקרטית יכול להצליח רק אם תכוון את אמצעי הנגד שלה מלכתחילה לעורף התומך של המבצעים עצמם, תימנע מלהיגרר לפגיעה נרחבת באוכלוסייה האזרחית במהלך מרדף חסר סיכוי אחרי הטרוריסט והמבצע עצמם ותמקד את מהלכיה בשלילת ההישג המדיני, ובפגיעה בנכסים היקרים למקבלי ההחלטות שלהם.

הפנמת ההכרה בדבר המאבק הממושך והצורך להבטיח הרתעה מצטברת מונע פיתוח ציפיות אצל מקבלי ההחלטות והציבור הרחב שיוליכו לאכזבה לתסכול ולרפיון ידיים. יוזמי המאבק מקרב חברות "העולם השלישי" מכשירים את עצמם ואת העורף שלהם לספוג ענישה ולא לצפות להישגים בטווח הקצר. הרתעת החברות האלה מפני הזדקקות לאמצעי הזה מחייב שכנועם שגם לאחר מאמץ ממושך וקורבנות רבים אין תוחלת מדינית למאבקם. שכנוע כזה מחייב מניעת הישגים, כרסום בהישגים שהובטחו בעבר וגביית מחיר גבוה ומסלים **לאורך זמן**. העימות נמוך-העצימות המתנהל היום הוא הזירה שבה מצטברת לאיטה ההרתעה מפני הפנייה לעימות כזה מחר ומחרתיים.

הפנמת ההכרה בדבר חשיבותה המכרעת של התמיכה הציבורית מחייבת את מקבלי ההחלטות בחברה הדמוקרטית לא רק להטיף לציבור, אלא גם ליטול אחריות ולהפגין מנהיגות מן הסוג שאינו נושא פירות פוליטיים מידיים. האתגר הניצב בפניהם כרוך בסיכון מעמדם הציבורי דווקא משום שמדובר בחברות פתוחות, הקשובות לרחשי ליבו של הציבור. זהו אתגר קשה למנהיגים, כיוון שעליהם להתמודד עם שתי תביעות נחרצות ורגשיות מאוד של הציבור שלהם, תוך שהם נמנעים מלרצות. התביעה הראשונה היא לנקוט אמצעים דרסטיים כדי לכפות על יוזמי המאבק נמוך-העצימות להפסיקו מיד. התביעה השנייה היא להיכנע לדרישותיהם של יוזמי המאבק, כדי להבטיח אותה תוצאה עצמה.

אף שיש לכאורה סתירה מובנית בין שתי הדרישות, הן מושמעות במקביל בחוגים שונים, או זו אחר זו בזרם המרכזי של הציבור. כיוון שמדובר בפגיעה ישירה וברוטלית בחייו, בביטחונו האישי, ברכושו וברווחתו של הפרט בחברה הדמוקרטית, הוא דורש מממשלתו להפסיקה מיד ובכל מחיר. את התביעה הראשונה יש לדחות, מתוך הכרה בחוסר הסיכוי לממשה בלא שימוש באמצעים שישחקו

לידיהם של יוזמי המאבק, באופן שיביא לכניעה לדרישותיהם בשלב מאוחר יותר. את התביעה השניה צריך לדחות, משום שכניעה לסחטנותם בלחץ עימות נמוך-עצימות יביא לחידוש המאבק הזה שוב ושוב, באותם אמצעים שהוכיחו את יעילותם, תוך הצגת תביעות שאי אפשר לעמוד בהן.

מה שנדרש, איפוא, ממקבלי ההחלטות הוא גילוי מנהיגות מהסוג שהפך נדיר בחברה הדמוקרטית ביובל השנים האחרונות. הם נדרשים להצביע על המגבלות של מה שניתן לעשות לרווחתו המיידית של הציבור ולתבוע ממנו להתגייס למאבק ממושך, תוך נכונות לספוג פגיעות, בלא שניתן להבטיח הישגים דרמטיים ומהירים. סוג כזה של מנהיגות עומד בחודשים האחרונים למבחן בארצות הברית ובישראל, לאחר שנים ארוכות שבהן לא נדרשו הדמוקרטיות המערביות, להוציא ישראל, להתמודד עם אתגרים כאלה. התנאי הכרחי כדי להתמודד בהצלחה עם עימו כזה הוא שכנוע החברה כי התביעות המופנות כלפיה מצד הגורמים היוזמים את המאבק הן בלתי נסבלות וכי האמצעים שהם מפעילים נגדה הם ברבריים. העובדה שסוג המנהיגות הזה עומד בינתיים במבחן בארצות הברית ובישראל, נגזרת במידה לא מבוטלת מן השגיאות הקשות של יוזמי המאבק הערבים והמוסלמים, שהמחישו לציבור הדמוקרטי את שני המרכיבים האלה.

תנאי הכרחי נוסף הוא שכנוע החברות הדמוקרטיות כי יש סיכוי טוב לסכל את יעדיהם של אלה הנזקקים לעימות נמוך-העצימות ולכפות עליהם את התנאים המקובלים על הדמוקרטיות המערביות. האתגר כאן הוא להתמודד עם המיתוס, ירושת הדה-קולוניזציה, בדבר ניצחונם הבלתי נמנע של הגורמים "הנלחמים למען חירותם". לשם כך לא די להוכיח כי אותם גורמים חותרים למעשה לקעקע את החברות הדמוקרטיות ואת אורח החיים ואיכות החיים שלהם. יש להוכיח גם כי ניתן להכאיב להם ולכפות עליהם לחדול משימוש באמצעים האלה, למרות כושר הספיגה האגדי המיוחס להם וכי ניתן לעשות זאת בלא להרוס את הסטנדרטים של החברה הפתוחה בביתה פנימה. כדי להבטיח את הצלחת המאבק הזה צריכים מנהיגיה לעצב דרך שתאפשר לשמר את הסטנדרטים האלה בקרב אלה המקבלים את "כללי המשחק" של החברה הפתוחה, תוך הגמשתם במידה מרחיקת-לכת במסגרת "דמוקרטיה מתגוננת" במאבק נגד אויביה המנסים לקעקע את עצם קיומה.

חשוב להנחיל לחברות הדמוקרטיות את ההכרה כי דיכוי ללא פשרות של הטרור ושליטת השגים מיוזמיו הם תנאי מוקדם לכל הסדר מדיני, ולא מרכיב במשא ומתן על מהות ההסדר. אחרי שההכרה הזו תונחל בדמוקרטיות, ניתן יהיה לכפותה על המשטרים האוטוריטריים והטוטליטריים ועל הקבוצות הרדיקליות הנזקקים לאמצעים כאלה. נכונותה של ארצות הברית, אחרי ארועי התאומים, להתגייס על משאביה האדירים למנהיגות המאבק הזה, מציעה הזדמנות חסרת תקדים להצלחתו.